

Hindûşâh Nahcevânî'ye Göre Geç Orta Çağ'da Askerî Bir Görevli: *Ordu Bukavulu**

Dr. Ahmet Korkmaz | 0000-0001-8652-6203 | ahmetkorkmaz1040@gmail.com

Harran Üniversitesi, Tarih Bölümü, Şanlıurfa/TÜRKİYE

ROR ID: <https://ror.org/057qfs197>

Öz

Moğollar ve ardılları devrinde *bukavul*un görevi ve faaliyetleri hakkında bazı genel değerlendirmeler yapılmasına rağmen bu hususlar tatmin edici bir şekilde açıklanamamıştır. *Bukavullar*, Cengiz Han döneminde saray görevlileri olarak hizmet etmişlerdir. Zamanla askerî bir hüviyet kazanmışlardır. Bu makale, Moğol uluslarından İlhanlılar ve halefleri Celayırlılar devrinde İran'da *ordu bukavullarının* vazifeleri ve bu göreve atanmanın önkoşullarının neler olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Çalışmanın odak noktası, Muhammed b. Hindûşâh Nahcevânî'nin 1366 yılında yazımını tamamladığı *Düstûru'l-Kâtib fî T'ayîmi'l-Merâtib* (Rütbelerin Tayininde Kâtibin Kullanacağı Kılavuz) adlı eserinde kaydettiği üç atama yarlığı örneğidir. Hindûşâh Nahcevânî, son İlhanlı hükümdarı Ebu Said (1316-1335) zamanında, üst düzey bürokratların isteği üzerine eserini kaleme almaya başlamıştır. Ancak işlerinin yoğunluğu nedeniyle bu işi kısa sürede tamamlayamamıştır. Eserin son şekli Celayırlı hükümdarı Şeyh Üveys (1356-1377) dönemine rastlamaktadır. Adı geçen müellif, eserini 6 Nisan 1336 tarihinde Tebriz'de tamamlamış ve Celayırlı hükümdarı Şeyh Üveys'e ithaf etmiştir. Eserde XIV. yüzyılda İran'da sosyal hayat, kurumların kökeni ve işleyişi, unvan örnekleri ile kalıpları, vergiler, toprak sistemi başta olmak üzere birçok konu hakkında başka kaynaklarda yer almayan bilgiler bulunmaktadır. Bu çalışmada Hindûşâh Nahcevânî'nin hayatı ve eseri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra, araştırmacıların *bukavul* ıstılahının kökeni ve anlamıyla ilgili bilgileri özet olarak aktarılmıştır. Ardından Ortaçağ'da *ordu bukavul*un görevleri açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra *Düstûru'l-Kâtib* te yer alan *ordu bukavul*una dair üç yarlık örneğinin tercümesi verilerek değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Moğollar, Celayırlılar, *Düstûru'l-Kâtib*, *Bukavul*, *Çâşnigâr*.

Atf Bilgisi

KORKMAZ, Ahmet "Hindûşâh Nahcevânî'ye Göre Geç Ortaçağ'da Askerî Bir Görevli: *Ordu Bukavulu*". *TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, S. 1, Haziran 2024, ss. 161-174. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11439826>

A Military Official in the Late Middle Ages According to Hindūshāh al-Nakhchivānī:
Buqawul of the Army

Dr. Ahmet Korkmaz | 0000-0001-8652-6203 | ahmetkorkmaz1040@gmail.com
Harran University, Department of History, Şanlıurfa/TÜRKİYE
ROR ID: <https://ror.org/057qfs197>

Abstract

Despite the existence of some general considerations, the role and function of the buqawul among the Mongols and their successors has not been satisfactorily explained. Buqawuls served as court officials during the reign of Genghis Khan. In time, they acquired a military identity. This article is an attempt to explain the duties buqawul of the army in Iran during the reign of the Ilkhanids, a Mongol nation, and their successors, the Jalayirids, and what were the prerequisites for appointment to this post. The focus is on three examples of appointment orders recorded by Muhammad b. Hindūshāh al-Nakhchivānī in his *Dustūr al-kātib fī t'ayīn al-marātib* (A Guide for the Scribe in the Determination of Ranks), completed in 1366s. Hindūshāh al-Nakhchivānī began writing his work during the reign of the last Ilkhanid ruler Abu Said (1316-1335) at the request of high-ranking bureaucrats. However, he could not complete this work in a short time due to his busy schedule. The final form of the work dates to the reign of the Jalayirid ruler Sheikh Uways (1356-1377). The author completed his work on April 6, 1336 in Tabriz and dedicated it to Sheikh Uways, the ruler of Jalayirids. The work contains information about social life in Iran in the XIVth century, the origin and functioning of institutions, examples of titles and patterns, taxes, the land system, and many other topics not found in other sources. In this study, after giving brief information about Hindūshāh al-Nakhchivānī's life and work, the information about the origin and meaning of the term buqawul is summarized. Then, the role buqawul of the army in the Middle Ages is explained. Afterwards, the translation of three examples of yarlıqs about buqawul of the army in *Dustūr al-kātib* is given and evaluations are made.

Keywords: Mongols, Jalayirids, *Dustūr al-kātib*, Buqawul, *Chāshnigir*.

Citation

KORKMAZ, Ahmet, "A Military Official in the Late Middle Ages According to Hindūshāh al-Nakhchivānī: Buqawul of the Army". *TURKAV Institute of Public Administration Journal of Social Sciences*, Volume 4, Issue 1, June 2024, pp. 161-174. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11439826>

Giriş

İran tarih yazıcılığı, İlhânlılar döneminde önemli bir gelişme göstermiştir. *Târîh-i Cibân Güşâ*, *Câmi'u't-Tevârîh* ve *Târîh-i Vassâf* gibi eserler¹ İlhânlı devri İran siyasî tarihi hakkında geniş malumatlar vermektedir. *Câmi'u't-Tevârîh*'in Gazan Han'ın reformlarını ayrıntılı olarak anlatan evrensel eserinin üçüncü kısmı ise İran kurumlar tarihi hakkında kıymete haizdir.² Bunun dışında XIV. yüzyılda teşkilat tarihi açısından geniş bilgi veren diğer bir eser, bu çalışmaya da konu olan Muhammed b. Hindüşâh Nahcevânî'ye ait *Düstûru'l-Kâtib fî T'ayîni'l-Merâtib* (Rütbelerin Tayininde Kâtibin Kullanacağı Kılavuz) adlı kitaptır.³ Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu eser hakkında ilk müstakil çalışma⁴ Mahmud Miraftab tarafından yapılmıştır.⁵ Miraftab'dan iki yıl sonra Javad Sajadieh eserin tamamını kapsayan bir doktora tezi kaleme almıştır. Ancak bu tez, Nahcevânî'nin ele aldığı başlıkların kısa bir açıklaması mahiyetindedir.⁶ Daha sonra Abdülkerim Alioğlu Alizade tarafından

¹ Bu eserlerden *Târîh-i Cibân Güşâ*'nın tamamı, *Câmi'u't-Tevârîh*'in İlhânlı siyasî tarihi kısmı Türkçeye tercüme edilmiştir. *Târîh-i Vassâf*'ın ise yakın bir zamanda tekrar neşri yapılmakla birlikte yeni bir tahriri daha yayımlanmıştır. Bkz. Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cibân Güşâ*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmi'u't-Tevârîh (İlhânlular Kısmı)*, çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan ve Ahmad Hesamipour Khelejeni, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013; Abdullah b. Fazlullah Şirazi, *Tezçiyetü'l-Emsâr ve Tezçiyetü'l-A'sâr, meşhur be Târîh-i Vassâf*, C. I-II, neşr. Ahmed Hâtemî, Neşr-i 'İlim, Tahran 1401 h.ş. *Târîh-i Vassâf*'ın yeni tahriri için bkz. Abdullah b. Fazlullah Şirazi, *Tabriri Diğer ez Tezçiyetü'l-Emsâr ve Tezçiyetü'l-A'sâr*, haz. Ahmed Hâtemî, Neşr-i 'İlim, Tahran 1401 h.ş.

² Reşîdüddin Fazlullah Hemedânî, *Câmi'u't-Tevârîh (Târîh-i Mübârek-i Gâzânî)*, C. II, neşr. Muhammed Ruşen ve Mustafa Musevî, Mirâs-ı Mektûb, Tahran 1394 h.ş., ss. 1173-1373.

³ Osman Gazi Özgüdenli, *Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2006, 235.

⁴ *Düstûru'l-Kâtib fî T'ayîni'l-Merâtib*'in tarihi ve kültürel önemi ilk olarak Josef von Hammer tarafından fark edilmiş ve vurgulanmıştır. Yıllar içerisinde eser hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Bunlar ayrı bir çalışma konusu ihtiva ettiğinden burada detaya girilmeyecektir.

⁵ Miraftab'ın Walter Hinz'in danışmanlığında hazırladığı doktora tezi, iki ciltten meydana gelmektedir. Doktora tezinin ilk cildi *Düstûru'l-Kâtib*'in ikinci cildinin neşrini (s. 1-211); ikinci cildi ise neşredilen cildin Almanca özetini kapsamaktadır. İkinci ciltteki ana başlıklar şu şekildedir: Önsöz (Hindüşâh Nahcevânî'ni hayatı, s. I-VII), birinci bölüm (Celayırlı Devleti'nin siyasî tarihinin özeti, s. 1-27), ikinci bölüm (*Düstûru'l-Kâtib*'e göre Celayırlı devlet yapısı, s. 28-84), üçüncü bölüm (metinde geçen terimlerin sözlüğü, s. 85-106) ve kaynakça (s. 107). Mahmud Miraftab, *Dasûr al-kâtib fî ta'yîn al-marâtib (Möhammad ebn Moulanâ Hendsâb Nahgavânî)*, *Édition und Darstellung*, Universität Göttingen (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Göttingen 1956.

⁶ Bu tezin içeriği şu şekildedir: Kaynaklar ve literatür (s. I-VI), önsöz (s. 1-3), birinci bölüm (Hindüşâh Nahcevânî'ni hayatı, s. 4-7), ikinci bölüm (XII. yüzyıldan XV. yüzyılın sonuna kadar Farsça inşâ edebiyatına kısa bir bakış, s. 8-11), üçüncü bölüm (*Düstûru'l-Kâtib*'in içeriğinin özeti, s. 12-61), dördüncü bölüm (*Düstûru'l-Kâtib* sonrası organizasyon ve yönetim,

Moskova'da eserin tam bir neşri yapılmıştır⁷ ve son olarak Ali Ekber Ahmedî Dârânî eserin mevcut tüm nüshalarını karşılaştırarak eseri bir kez daha yayımlamıştır.⁸

Muhammed b. Hindûşâh Nahcevânî hakkında bildiklerimiz, eserinin giriş ve sonuç kısımlarında müellifin kendisine dair aktardıklarından ibarettir. Yazar, İlhanlı hükümdarı Ebu Said (h. 1316-1335) devrinde bürokrat olarak hizmetler vermiş, Ebu Said onu, maaş ve ihsanlarla onurlandırmıştır. Son İlhanlı veziri Hoca Gıyaseddin Muhammed Reşîdî (görev yılları 1327-15 Mayıs 1336) ve diğer büyük devlet adamları kendisine kâtiplere yardımcı olması için bir kitap yazmasını emretmişlerdir. Ancak Nahcevânî, işlerinin yoğunluğundan dolayı bu eseri kısa sürede tamlayamamıştır.⁹ Yazar kendi ifadesiyle eserinin ilk taslağını 19 Mayıs 1360 tarihinde tamamlamış, 1365 yılının sonunda tashih etmeye başlamış ve 6 Nisan 1366 tarihinde Tebriz'de tamamlayarak Celayırlı hükümdarı Şeyh Üveys (h. 1356-1377)'e ithaf etmiştir.¹⁰

Müellif eserini kaleme almadan önce uzun bir hazırlığa girişmiştir. Kendi ifadesiyle öncelikle Reşîdüddîn Vatvât (ö. 1177)¹¹, Bahaeddin Muhammed Bağdadî (ö. 1192'den sonra)¹², Nureddin Münşî (ö. 1229'dan sonra)¹³ ve

s. 62-76). Javad Sajadieh, *Organisation und Administration unter den Mongolen in Irân: nach dem Dastûr al-kâtib fi ta'jin al-marâtib des Muhammad b. Hindûşâh*, Universität Wien (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Wien 1958.

⁷ Muhammed b. Hindûşâh Nahcevânî, *Düstûru'l-Kâtib fi T'ayîni'l-Merâtib*, C. I-II, neşr. Abdülkerim Alioğlu Alizade, Ferhengistân-ı 'Ulûm-ı Cumhûri-yi Şûra-yı Sosyâlisti-yi Azerbâyçân, Moskova 1964-1971-1976.

⁸ Şems-i Münşî Muhammed b. Hindûşâh Nahcevânî, *Düstûru'l-Kâtib fi T'ayîni'l-Merâtib*, C. I-II, neşr. Ali Ekber Ahmedî Dârânî, Mîrâs-ı Mektûb, Tahran 1395 h.ş. [Bu çalışmada bu neşirden istifade edilmiştir.]

⁹ Nahcevânî, *age*, C. I, s. 12; Sajadieh, *agt*, s. 5; Miraftab, *agt*, s. II; Mustafa Uyar, *Ortaçağ Türk-Moğol ve İran Tarihi Çalışmaları*, Efe Akademi Yayınları, İstanbul 2024, s. 247.

¹⁰ Nahcevânî, *age*, C. II, s. 680; Miraftab, *agt*, s. III.

¹¹ Hârizmşahlar devrinde özellikle Atsız b. Muhammed (1128-1156) ve oğlu İlarıslan (1156-1172) zamanında dîvân-ı inşâ reisi olan Ortaçağ'ın ünlü münşilerindendir. Hayatı ve eserleri hakkında bk. Derya Örs, "Vatvât, Reşîdüddîn", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 42, İstanbul 2012, s. 573-574; Meryem Gürbüz, "Hârezmşahlar (1097-1231) Devleti Evrak Numuneleri Üzerine Bir İnceleme (Dini Vurgu)", *International Social Sciences Studies Journal*, 6/55, 2020, s. 367.

¹² Hârizmşah hükümdarı Alaeddin Tekiş (1172-1200) döneminde yaşamış ve münşilik görevini ifa etmiştir. Hayatı ve eseri hakkında bk. Gülseren Azar Nasrabadi, "Hârezmşahlar Dönemi Münşeat Mecmualarından et-teveşül ile't-Teressül ve Devletin Siyasi Münasebetleri Açısından Önemi", *History Studies*, 13/1, Şubat 2021, s. 35-40.

¹³ 1221-1225 yılları arasında Hârizmşah Devleti'nde dîvân-ı inşâda münşî olarak faaliyet göstermiştir. Hayatı ve eseri hakkında bk. Coşkun Erdoğan, "Hârezmşahlar Devleti Tarihine Ait Yeni Bir Kaynak: Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fezâ'il ve Nûreddin Münşî", *Ordu*

Radıyyüddin Heşşâb (ö. XIII. asır)¹⁴ başta olmak üzere kendisinden önceki büyük inşâ ustalarının yazılarına baş vurmuş ve toplumun tüm sınıflarının ilişkilerini incelemiştir. Bu münşilerin edebî yeteneklerini kabul etmesine rağmen, onların eserlerini model olarak almamaya, kendi yöntemine göre tamamen yeni bir üslup ortaya çıkarmaya karar vermiştir. Çünkü ona göre “yazım üslubu zamanla değişir, modası geçer ve böylece sonraki nesiller için değerini kaybeder”¹⁵

Nahcevanî, yalnızca devlet yazışmaları ve hitap kalıpları sunmayı değil, aynı zamanda *dîvân-ı inşâyâ* yeni kâtib olarak atanan yazı yazmaya kabiliyetli memurlara, kendi ifadesiyle “tüm dünyanın sultanları ve âlimleri tarafından büyük itibar gören” mektup yazma sanatını öğretmeyi de amaçlıyordu.¹⁶

Düstûru'l-Kâtib, edebî dil ve zengin terminolojisi sayesinde XIV. ve XV. yüzyıl Yakındoğu Moğol-Türk devletlerinin sosyal, kültürel ve teşkilat tarihi hakkında başka kaynaklarda bulunmayan bilgiler vermektedir. Eserin birinci cildi; hükümdar, hanedan üyeleri ve bürokratlara hitap kalıpları ile sosyal ve kültürel hayata dair mektup örneklerini içermektedir. İkinci cildi ise; idarî, askerî, dinî görevlilerin atanma yarlığı örnekleri, toprak sistemi ve vergileri kapsamaktadır. Kitapta devlet bünyesi içerisinde yer alan kurumlara atanma ile ilgili üçer yarlık örneği verilmektedir. Bu yarlık örneklerinden çoğu XIV. yüzyılda hakkında çok az bilgi sahibi olduğumuz kurumları kapsamaktadır. Bunlar arasında bu çalışmaya da konu olan *ordu bukavulu* (*bûkâvul-i leşker*) da bulunmaktadır.

1. Ordu Bukavulumun Görevi

Bukavul teriminin kökeni ve anlamı hakkında István Vásáry, kapsamlı bir çalışma kaleme almıştır. Bu çalışmasında daha önce araştırmacılar tarafından *bukavul* ıstılahının etimolojisi ve anlamı hakkındaki bilgileri aktarmış ve ardından yeni çıkarımlarda bulunmuştur. Vásáry'nin kelimenin kökeni ve anlamı hakkındaki görüşlerine katıldığımız için burada sadece okuyucuyu bilgilendirmek üzere kısa bir bilgi verilecektir ve ardından Vásáry'in eksik bıraktığı *bukavul*un görevleri konusu üzerinde durulacaktır:¹⁷

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14/1, Mart 2024, s. 401-407.

¹⁴ Hayatı hakkında kaynaklarda neredeyse bilgi bulunmamaktadır. Kâtip Çelebi, tam adını Radıyyüddin Ahmed b. Mahmud es-Semerkandî olarak zikretmekte ve Farsça yazı yazma sanatı hakkında *Nefâisü'l-Kelâmi ve Arâisü'l-Aklâm* (Konusmanın Değerli Bilgileri ve Kalemlerin Gelinleri) adlı bir eseri olduğunu kaydetmektedir. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C. 4, çev. Rüştü Balcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016, s. 1576.

¹⁵ Nahcevanî, *age*, C. I, s. 4-5.

¹⁶ Nahcevanî, *age*, C. I, s. 6.

¹⁷ Vásáry çalışmasında ifade ettiği üzere ıstılahın etimolojisi üzerinde durmuş, bu unvana

Gerhard Doerfer, *bukavulun* Türkçe bök- “iğrenmek/aşırı doymak, aşırı yemek” fiil kökünden geldiğini ve sonuna eklenen -vul ekinden dolayı Moğolca da olabileceğini öne sürmüştür.¹⁸ Volker Rybatzki ise Türkçe bökü/böke “güçlü, sert, savaşçı/güreşçi” kelimesiyle ilişkilendirmektedir.¹⁹ Vászary, Doerfer’in görüşünü -vul şeklinde biten kelimelerin Doğru Türkçesinde Moğol kökenli olduğu fikrinin genel kabul görmesi dolayısıyla reddetmektedir. Rybatzki’nin görüşünü ise böke ile *bukavul* arasındaki anlamsal uyumsuzluk nedeniyle kabul etmez.²⁰ Ona göre *bukavul*, Moğolca bököyi/bökeyi “eğilmek, başını eğmek, eğilerek selam vermek” fiilinden türemiştir.²¹ Böylece o, kelimenin Moğolca olduğunu ve araştırmacıların “çâşnigâr” olarak belirttikleri *bukavul* ıstılahının²² “boyun eğen bir hizmetçi” anlamına da sahip olduğunu ifade etmektedir.²³

Ortaçağ kroniklerinde *bukavul* ıstılahına ilk olarak Reşîdüddîn’de rastlamaktayız. Adı geçen müellif, Hûşîn kavminden bahsederken; Cengiz Han (h. 1206-1227) zamanında bu kavmin büyük emîrlerinden Bûruğûl’un önceleri Cengiz Han’ın hizmetinde *bukavul* ve *bâverçî* olduğunu, daha sonra *keşik* (*keşikî*)²⁴ emîrleri arasında yer aldığını, zamanla sırasıyla *keşik* (*keşik*) emîri, *tümen* emîri, ardından ordunun sağ tarafının muteber büyük emîrlerinden biri olduğunu aktarmaktadır.²⁵

Reşîdüddîn’in *bukavul* ile birlikte aşçılık/şarabdarlık görevini üstlenen *bâverçî*²⁶ birlikte kaydetmesi, Cengiz Han zamanında *bukavul*ların *çâşnigâr* vazifesi gördüğünü göstermektedir. Ayrıca saray görevlileri içerisinde yer alan

sahip kişilerin görevleri hakkında bilgi vermemiştir. Bk. István Vászary, “Mongol or Turkic? Notes on Bükevül, a Military and Court Official of the Turco-Mongolian Polities”, *The Early Mongols, Language, Culture and History, Studies in Honor of Igor de Rachewiltz on the Occasion of His 80th Birthday*, ed. V. Rybatzki et al, Indiana University 2009, s. 201-202.

¹⁸ Geniş bilgi için bk. Gerhard Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, C. II, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden 1965, s. 301-307.

¹⁹ Volker Rybatzki, *Die Personennamen und Titel der Mittelmongolischen Dokumente: Eine lexikalische Untersuchung*, Publications of the Institute for Asian and African Studies, Helsinki 2006, s. 336.

²⁰ Vászary, *agm*, s. 196-197.

²¹ Vászary, *agm*, s. 200.

²² Mesela bk. Doerfer, *age*, C. II, s. 301; Şemîs Şerik Emîn, *Ferbeng-i Istılahât-ı Dîvân-ı Devrân-ı Moğol*, Edeb-i Hüner-i İnan, Tahran 1357 h.ş., s. 74; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 228, n. 1.

²³ Vászary, *agm*, s. 200.

²⁴ Cengiz Han’ın hassa ordusuna verilen isimdir. Geniş bilgi için bk. Mustafa Uyar, *İlhanlı (İnan Moğolları) Devleti’nin Askerî Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s. 15.

²⁵ Hemedânî, *age*, C. I, s. 160, 533.

²⁶ Emîn, *age*, s. 65-66.

bukavulların, hükümdarın en yakınları arasında olmalarından dolayı, zamanla askerî görevler üstlendikleri ve terfi ettirildikleri anlaşılmaktadır. Nitekim Ögedey Han zamanında 638 (1240-1241) yılında yapılan bir av merasimi sırasında *bukavullar*, ele geçirilen avların şehzadeler, emîrlere ve askerler arasında taksiminden sorumlu tutulmuştur.²⁷

Reşidüddîn, *ordu bukavullarından* (*bûkâvul-ı leşker*) açıkça ilk olarak Kubilay Han (1260-1294) bahsinde şu şekilde söz etmektedir: “Büyük ordu emîrlilerinden Embây askerinin tamamının başıydı. Bu zamanda mansıpların mansıbı ve *fincânın* mukabili olan *ordu bukavuluydu*”.²⁸ *Fincân* unvanı, Çince *Ping Zang/Ping Cang* olarak anılmaktadır ve *Çingsang*'ın yardımcısıdır. *Çingsang* ise Çince sadrazam, Moğolca eyalet veziri anlamına gelmektedir.²⁹

Yine aynı müellif, Kubilay Han devrinde Merkit kavminden Emîr Kadaka'nın *bukavulların* başı ve askerinin işlerinin onun sorumluluğunda (*kâr-ı çerîk be dest-i o est*) olduğunu kaydetmektedir.³⁰

İlhanlılar döneminde ise *ordu bukavulu*, askerî işleri düzenleme, askerinin teftişi, sayısının belirlenmesi, gelirlerinin düzenlenmesi, levazımata tedariki ve dağıtımından sorumluydu.³¹ Celayırlı ordusunda da vazifeli bu görevli, askerî zümre içerisinde emîrlere sonra en yetkili kişiydi. Görevleri arasında emîrlik işlerinin tedbiri, askerlerin düzenini sağlama, *dîvân-ı büzüjürge*den emîrlere ve askerlere tayin edilen maaşların ulaştırılması bulunmaktaydı. Bunların yanı sıra savaş sonrası ele geçirilen ganimetlerin dağıtımı ve askerler arasında görev taksimi de onun uhdesindeydi.³²

Ordu bukavulu olarak atanan kişi askerinin sayısını, ordunun idaresini, maaşlarını ve ihtiyaçlarını belirleyerek *dîvân-ı büzüjürge* bildirir ve bu ihtiyaçların teminine aracılık ederdi. *Ordu bukavulları* yüksek rütbeli askerler gibi sultanın fermanıyla atanırdı. Böylece orduda bulunan üst düzey komutanlar, hatta vezirler onun işlerine müdahale edemezdi.³³

Ordu bukavulunun görevinin mahiyetini daha iyi anlayabilmek için Nahcevânî'nin verdiği yarlık örneklerinin tercümesini aktarıyoruz:

²⁷ Hemedânî, *age*, C. I, s. 602.

²⁸ Hemedânî, *age*, C. II, s. 821.

²⁹ Hemedânî, *age*, C. VI, 2156, 2176.

³⁰ Hemedânî, *age*, C. II, s. 836.

³¹ Uyar, *İlhanlı*, s. 136.

³² Nahcevânî, *age*, C. II, s. 517-518; Sajadieh, *agt*, s. 35; Şîrîn Beyânî, *Târîh-i âl-i Celayır*, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahran, Tahran 1381 h.ş., s. 132.

³³ Bülent Yılmaz, *Celayırlılar Kabile Devleti*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2002, s. 287.

1.1. “İsen Timur’un Ordu Bukavulu Olarak Atanması”na Dair Yarlık

İsen Timur, eski zamanlardan itibaren askerlerin *bukavulluğu* ile meşgul ve bu ehemmiyetli işin kaide ile kanunlarından haberdar olup mükemmel olgunluk ve tecrübe elde ettiğinden; bu tarihten itibaren en önemli işlerden sayılan leşker-i mansûrun *bukavulluk* görevini kendisine tefviz ettik. O, bu konuda kendisinden gördüğümüz ve bildiğimiz gibi güzel ve beğenilir işleri yerine getirip divânda kararlaştırıldığı üzere asker topluluklarının *vezâyif*³⁴, *merâsim*³⁵ ve *câmegiyâtını*³⁶ onlara sunsun ve fazladan beklenti içerisinde olmalarına izin vermesin.

Buna dayanarak bu hüküm sadır oldu ki, *ulus emîrleri*³⁷, vezirler, *tümen*³⁸, *hezâre*³⁹ ve *sedé*⁴⁰ emîrleri, İsen Timur’u leşker-i mansûrun *bukavulu* olarak bilip başka birisini ona ortak etmesinler ve onu düşman bilmesinler. Kendisinin emirlerine ve yasaklarına itaat edip boyun eğsinler. *Vezâyif*, *câmegiyât* ve *mersûmât* askere bölüştürdüğünde bu taksime razı olsunlar, sözünden dışarı çıkmasınlar ve saygı ile ululuk vazifelerini yerine getirsinler. Tümen ve *hezâre* emîrleri, onun rahat gönülle asâkir-i mansûrenin *bukavulluk* görevini yerine getirebilmesi için, elini güçlü bilip kendisini riayet ve koruma konusunda çabalasınlar. *Divân-ı büzürg sahibleri* (vezirleri) masrafları için harcaması amacıyla *bukavula* kararlaştırılıp defterlerde kaydedilen *mersûmu* ona sunsunlar⁴¹.

³⁴ *Vazîfe* (çoğ. *vezâyif*), maaş, askerlere eşya veya nakit olarak verilen emekli maaşı, askerlere günlük, haftalık, aylık veya yıllık olarak verilen yiyecek. Bkz. Ali Ekber Dehhoda, *Lügat-nâme-i Dehhoda*, C. 15, yay. Muhammed Mu’in ve Seyyid Ca’fer Şehîdî, Müessese-yi İntişârât ve Çap-ı Dânişgâh-ı Tahrân, Tahrân 1377 h.ş., s. 23211.

³⁵ *Mersûm* (çoğ. *merâsim/ mersûmât*), askerlere devlet tarafından yıllık ödenen maaş. Dehhoda, *age*, C. 13, s. 20591, 20664.

³⁶ *Câmegî* (çoğ. *câmegiyât*), câme (kıyafet)+y (e-ye ait) birleşik kelime. Askerlere aylık olarak ödenen kıyafet ücreti. Bazı kaynaklarda maaş anlamında da kullanılmaktadır. Dehhoda, *age*, C. 5, s. 7407; Hasan Enverî, *Istılabât-ı Divân-ı devre-yi Gaznevî ü Selçukî*, Kitabhâne-yi Zuhûrî, Tahrân 1355 h.ş., s. 91.

³⁷ İlhanlı ve Celayırlı devletleri bünyesinde en üst askerî yetkili *ulus emîridir*. Askerî yönetim içerisinde dört *ulus emîri* bulunmaktadır ve bunlar arasında en üst yetkili “Beylerbeyi” unvanına sahiptir. İbn Fazlullah el-Ömerî, *et-Ta’rif bi’l-Mustalabi’s-Şerif*, tahk. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Darü’l-Kütübîl-İlmiyye, Beyrut 1988, s. 68; Ebi’l-Abbas Ahmed el-Kalkaşandî, *Subhü’l-A’sa fi Smâati’l-İnşâ*, C. 4, Darü’l-Kütübü’s-Sultaniyye, Kahire 1919, s. 423.

³⁸ 10.000 kişilik askerî birlik.

³⁹ 1.000 kişilik askerî birlik.

⁴⁰ 100 kişilik askerî birlik.

⁴¹ Nahcevanî, *age*, C. II, s. 518.

1.2. “Toğây Timur’un Ordu Bukavulu Olarak Atanması”na Dair Yarlık

Ulus emîrleri, vezirler, *ülke*⁴², *tümenler*, *hezâreler* ve *sedeler* emîrleri, asker toplulukları ile memâlik-i mahrûse vilayetinde bulunan asker topluluğu bilsinler ki, bu tarihten itibaren leşker-i mansûrun *bukavuluk* görevi Toğây Timur’a tefviz edildi. O, bu konuda kendisinden görünen ve bilinen güzel çalışma, iş birliği ve kifayeti yerine getirsin. Askerlerin *mersûmâtı* ve aynı şekilde askerlerin memleket fethinde elde ettiği ganimetleri doğruluk esasıyla aralarında bölüştürsün. Kimsenin kimseye, zorbalık, hadsizlik, zülüm ve baskı yapmasına izin vermesin.

Buna dayanarak bu hüküm sadır oldu ki, kendisini leşker-i mansûr *bukavulu* olarak bilip elini bu görevde güçlü bilip kuvvetli kılsınlar. Askerler topluluğu onun sözü ve doğru görüşünden dışarı çıkmasınlar, kendileri aralarından yaptığı taksime razı olsunlar. Fazladan istemekten sakınıp korunsunlar ve kendisine saygı ve ululuk göstermeye çalışsınlar. Dîvân *sahibleri*, dîvân defterlerinde yazılıp kaydedilmesine dayanarak *bukavuluk mersûmunu* kendisine sunsunlar ve hiçbir şeyi eksik yapmasınlar.⁴³

1.3. “Kutluğ Timur’un Ordu Bukavulu Olarak Atanması”na Dair Yarlık

Kutluğ Timur eski zamanlardan beri *dîvân-ı büzjürg* ile *tümen* ve *hezâre* emîrlilerine hizmet ve mülazemetle meşgul ve eski *bukavular* topluluğuyla dostluk kurup *bukavuluk* görevinin inceliklerine vakıf olduğundan dolayı; İsen Bûkâ *tümeninin* *bukavuluk* görevi kendisine tefviz edildi. O, bu görevin şartları ve gereksinimlerini yerine getirmek için çaba sarf etsin. Askerleri nizama koyup bunlara bağlı olan önemli işleri ve teçizatını düzenlemeyle meşgul olsun. Bunların yanında dîvân *mersûmlarını* (dîvândan gelen *mersûmları/gelirleri*) ele geçen fetihler ve ganimetler ile birlikte doğrulukla aralarında bölüştürsün.

Buna dayanarak bu hüküm sadır oldu ki, İsen Bûkâ ve onun *tümeninin* *hezâre* ve *sede* emîrleri ile bunların asker topluluğu bu tarihten itibaren kendisini, mezkûr *tümenin* *bukavulu* bilsinler. Bu görevle ilintili olan bütün işlerde doğrudan kendisine başvurup onun sözü ve doğru görüşüne itibar ederek güvensinler. Kendisine itaat ve saygıda çaba göstereyinler. Dîvân

⁴² Kronikler ülke emîrleri hakkında bilgi vermemektedir. Bu açıdan ülke emîrinin görev ve sorumluluğu hakkında *Düstûru'l-Kâtib* dışında bilgi bulunmamaktadır. Adı geçen kaynağa göre ülke emîrligi ulus emîrliginden sonra gelen rütbedir. Ayrıca aynı kaynaktan anlaşıldığına göre bunlar eyaletlerin asayişinden sorumlu askeri valilerdir. Bk. Nahcevanî, *age*, C. II, s. 498-499.

⁴³ Nahcevanî, *age*, C. II, s. 518-519.

sahipleri o tümenin bukavuluk mersûmunu kendisi adına kararlaştırıp defterlere kaydetsinler ve yıldan yıla, münasip bir yerden kendisine ulaşmasını sağlasınlar. Böylece o da gönül rahatlığıyla bu önemli görevle ilgilenip övgüler alacak işler gerçekleştiresin.⁴⁴

2. Değerlendirme

Moğollar ve ardılları devrinde görev alan bukavullar, daha önce aktarıldığı üzere araştırmacılar tarafından *çâşniğîr* olarak belirtile de bu vazifenin beraberinde hatta ötesinde sorumluluklara sahiptir. Özellikle Reşîdüddîn'in bukavul ile *bâverçî* (aşçı) görevlilerini birlikte anması, bukavulların *çâşniğîr*liğin yanında saray/ordugâh mutfağının ihtiyacını da karşılayan görevli olduğuna işaret etmektedir. Muhtemelen hükümdarlara yakın olmaları sayesinde; zamanla -Ortaçağ'da devletin temelini oluşturan- ordu içerisinde kritik mevkilerde görevlendirilmişlerdir. Özellikle Nahcevânî'nin "*asker tairjeleri içerisinde emirlerden sonra aka ve en büyük kimselere bukavul denilmektedir.*"⁴⁵ tanımı, bukavulun Cengiz Han sonrası süreçte *çâşniğîr*likten ziyade levazım subayı olarak faaliyet gösterdiklerini ortaya koymaktadır.

Ferman örneklerinde görüldüğü gibi bukavul olarak atanacak kişide aranan nitelikler arasında en önemli husus bu konuda liyakatli olmasıdır. Bukavul, askerler için divân tarafından kararlaştırılan para ve gıyecek gibi ihtiyaçların dağıtımından sorumludur. Emirler onun işini kolaylaştırmak zorundadır, kendisi de ödeneğini divândan temin etmektedir. Ayrıca ordunun tamamından sorumlu bir bukavulun emri altında alt rütbeli bukavullar hizmet etmektedir. Böylece her tümenin ve *hezâresinin* ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir bukavul görevlendirilmektedir.

Genel levazım subayı olarak niteleyebileceğimiz bukavullar, Celayırlı ordusu içerisinde savaşa da katılmışlardır.⁴⁶ Celayırlı ordusunda *ümera-i bukavullardan* biri Emir Ali Bukavul idi. 1362 senesinde Tebriz'de Emir Doğan adlı bir bukavul vardı.⁴⁷ Teşkilat yapısı Celayırlı Devleti temelinde kurulan Kara-Koyunlu Devleti'nde bukavullar, asker toplamak vazifesini de yürütmüşlerdir.⁴⁸ Bunların yanında geç Timurular döneminde medreselerde

⁴⁴ Nahcevânî, *age*, C. II, s. 519.

⁴⁵ Nahcevânî, *age*, C. II, s. 517; Beyânî, *age*, 131; Yılmaz, *agt*, s. 287.

⁴⁶ Hâfız-ı Ebrû, *Zeyl-i Câmî'ü't-Tevârîh-i Reşîdî*, neşr. Hanbaba Beyânî, Çaphane-yi 'İlmi, Tahran 1317 h.ş., s. 236; Vászary, *agm*, s. 203.

⁴⁷ Nuri Abdülhamid el-Ânî, *el-İrak fi'l-Abdi'l-Celâirî*, Darü's-Şuuni's-Sekafiyeti'l-Âmme, Bağdad 1986, s. 146.

⁴⁸ Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 225.

müderri ve talebelere yiyecek dağıtan görevli de *bukavul* unvanına sahiptir.⁴⁹

Sonuç

Ortaçağ Türk-Moğol devlet geleneğinin idarî, askerî ve bürokratik kurumlarının tafsilatıyla açıklanmaya muhtaç olduğu ortadadır. Hem idarî hem de askerî görevleri uhdesinde bulunduran *bukavular* bu hususta somut bir örnek teşkil etmektedirler. Bu sebeple Nahcevânî'nin eseri, Selçuklulardan Osmanlılara miras kalan idarî ve askerî kurumları anlamada, anlamlandırmada ve yeni bir boyut kazandırmada önemli bir yapıttır. Nitekim çoğu araştırmacıya göre belki de sadece bir kaynağa göre değerlendirilen bir ıstılahın, aslında zikredilen mananın çok ötesinde anlamlara sahip olduğu görülmüştür. Çoğu zaman hükümdar sarayının görevlilerinden ya da hükümdarın güvenilir adamlarından biri olan aşçı veya *çâşniğır* ile eş anlamlı olarak yorumlanan *bukavul*ün esasen Türk-Moğol ordu biriminin mensubu olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuçla, Ortaçağ askerî tarih araştırmalarında kavram ve ıstılahların tek bir manada kullanılmadığı görülmüştür. Bu çalışma, devletin idarî ve askerî kurumlarını ele alan ana kaynakların incelenmesinin, daha önce ulaşılan tespitlerin değişmesine, eldeki veri miktarının artmasına ve çok sayıda yeni fikrin ortaya çıkmasına imkân sağladığını göstermektedir. Bu nedenle bu tarz eserlerin daha yoğun bir ilgi ve daha büyük bir dikkatle incelenmesi tarih bilimi açısından önem taşımaktadır.

Kaynakça | References

Abdullah b. Fazlullah-ı Şirazî, *Tabriri Dîğër ez Tecziyetü'l-Emsâr ve Tecziyetü'l-A'sâr*, haz. Ahmed Hâtemî, Neşr-i 'İlim, Tahran 1401 h.ş.

Abdullah b. Fazlullah-ı Şirazî, *Tecziyetü'l-Emsâr ve Tecziyetü'l-A'sâr*, meşhur be *Târîh-i Vassâf*, C. I-II, neşr. Ahmed Hâtemî, Neşr-i 'İlim, Tahran 1401 h.ş.

Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

BEYÂNÎ, Şîrîn, *Târîh-i âl-i Celayır*, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahran, Tahra 1381 h.ş.

DEHHODA, Ali Ekber, *Lügat-nâme-i Dehboda*, C. 15, yay. Muhammed Mu'in ve Seyyid Ca'fer Şehîdî, Müessese-yi İntişârât ve Çâp-ı Dânişgâh-ı Tahrân, Tahran 1377 h.ş.

DOERFER, Gerhard, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*,

⁴⁹ Dofer, *age*, C. II, s. 304; Maria Eva Subtelny, *Timurids in Transition Turko-Persian Politics and Acculturation in Medieval Iran*, Brill, Leiden-Boston 2007, s. 306.

C. II, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden 1965.

Ebi'l-Abbas Ahmed el-Kalkaşandî, *Subhü'l-A'sa fî Sinâati'l-Înşâ*, C. 4, Darü'l-Kütübü's-Sultaniyye, Kahire 1919.

Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

EL-ÂNÎ, Nuri Abdülhamid, *el-Irak fi'l-Abdi'l-Celâirî*, Darü's-Şuuni's-Sekafiyeti'l-Âmme, Bağdad 1986.

EMİN, Şemîs Şerik, *Ferbeng-i Istilahât-ı Dîvân-ı Devrân-ı Moğol*, Edeb-i Hüner-i İrân, Tahran 1357 h.ş.

ENVERÎ, Hasan, *Istilahât-ı Dîvân-ı devre-yi Gaznevî û Selçukî*, Kitabhâne-yi Zuhûrî, Tahran 1355 h.ş.

ERDOĞAN, Coşkun, "Hârezmşahlar Devleti Tarihine Ait Yeni Bir Kaynak: Vesâilü'r-Resâ'il ve Delâ'ilü'l-Fezâ'il ve Nûreddin Münşî", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14/1, Mart 2024, ss. 399-413.

GÜRBÜZ, Meryem, "Hârezmşahlar (1097-1231) Devleti Evrak Numuneleri Üzerine Bir İnceleme (Dini Vurgu)", *International Social Sciences Studies Journal*, 6/55, 2020, ss. 365-373.

Hâfız-ı Ebrû, *Zeyl-i Câmî'ü't-Tevârîb-i Reşîdî*, neşr. Hanbaba Beyânî, Çaphane-yi İlmi, Tahran 1317 h.ş.

İbn Fazlullah el-Ömerî, *et-Ta'rif bi'l-Mustalabi's-Şerif*, tahk. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1988.

Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C. 4, çev. Rüştü Balcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016.

MİRAFTAB, Mahmud, *Dastûr al-kâtib fî ta'yin al-marâtib (Mohammad ebn Moulânâ Hendûşâh Nahgavânî)*, *Édition und Darstellung*, Universität Göttingen (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Göttingen 1956.

Muhammed b. Hindûşâh Nahcevânî, *Düstûru'l-Kâtib fî T'ayini'l-Merâtib*, C. I-II, neşr. Abdülkerim Alioğlu Alizade, Ferhengistân-ı 'Ulûm-ı Cumhûri-yi Şûra-yı Sosyâlisti-yi Azerbâyçân, Moskova 1964-1971-1976.

NASIRABADI, Gülseren Azar, "Hârezmşâhlar Dönemi Münşeat Mecmualarından et-tevessül ile't-Teressül ve Devletin Siyasi Münasebetleri Açısından Önemi", *History Studies*, 13/1, Şubat 2021, ss. 33-49.

ÖRS, Derya, "Vatvât, Reşîdüddîn", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 42, İstanbul 2012, ss. 573-574.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, *Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları*,

Kaknüs Yayınları, İstanbul 2006.

Reşîdüddin Fazlullah, *Câmi'u't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan ve Ahmad Hesamipour Khelejeni, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

Reşîdüddîn Fazlullah Hemedânî, *Câmi'u't-Tevârih (Târih-i Mübârek-i Gâzânî)*, C. I-IV, neşr. Muhammed Ruşen ve Mustafa Musevî, Mîrâs-ı Mektûb, Tahran 1394 h.ş.

RYBATZKI, Volker, *Die Personennamen und Titel der Mittelmongolischen Dokumente: Eine lexikalische Untersuchung*, Publications of the Institute for Asian and African Studies, Helsinki 2006.

SAJADIEH, Javad, *Organisation und Administration unter den Mongolen in Īrân: nach dem Dastūr al-kâtib fî ta'jîn al-marâtib des Muhammad b. Hindûşâh*, Universität Wien (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Wien 1958.

SUBTELNY, Maria Eva, *Timurids in Transition Turko-Persian Politics and Acculturation in Medieval Iran*, Brill, Leiden-Boston 2007.

Şems-i Münşî Muhammed b. Hindûşâh Nahcevânî, *Düstûru'l-Kâtib fî T'ayîni'l-Merâtib*, C. I-II, neşr. Ali Ekber Ahmedî Dârânî, Mîrâs-ı Mektûb, Tahran 1395 h.ş.

UYAR, Mustafa, *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

UYAR, Mustafa, *Ortaçağ Türk-Moğol ve İran Tarihi Çalışmaları*, Efe Akademi Yayınları, İstanbul 2024.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

VÁSÁRY, István, "Mongol or Turcic? Notes on Bükevül, a Military and Court Official of the Turco-Mongolian Politics", *The Early Mongols, Language, Culture and History, Studies in Honor of Igor de Rachewiltz on the Occasion of His 80th Birthday*, ed. V. Rybatzki et al, Indiana University 2009, ss. 195-207.

YILMAZ, Bülent, *Celayirlüler Kabile Devleti*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2002.

	
Makale Bilgileri:	
Geliş Tarihi:	07.04.2024
Kabul Tarihi:	20.05.2024
Yayın Tarihi:	30.06.2024
Değerlendirme:	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan:	* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması:	Yapıldı / Turnitin
Etik Bildirim:	turkavsosyalbilimlerdergisi@gmail.com
Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muafır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yoktur.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları & Lisans:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Article Information:	
Date of Submission:	07.04.2024
Date of Acceptance:	20.05.2024
Date of Publication:	30.06.2024
Peer-Review:	Double anonymized - Two External
Ethical Statement:	* It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks:	Yes / Turnitin
Complaints:	turkavsosyalbilimlerdergisi@gmail.com
Ethics Committee Approval:	It is exempt from the Ethics Committee Approval
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights & Licence:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study. Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.